

**VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
GAMTOS MOKSLŲ FAKULTETAS
BENDROSIOS GEOGRAFIJOS IR
REGIONINĖS GEOGRAFIJOS KATEDROS**

**GEOGRAFIJOS BAIGIAMOJO
EGZAMINO PROGRAMA**

Vilnius, 2002

Programą sudarė: R. Krupickas, R. Kontvainas, A. Stanaitis, S. Stanaitis,
D. Česnavičius

Programa aptarta jungtiniame Bendrosios geografijos ir Regioninės
geografijos katedrų posėdyje 2001 04 10 (Protokolas Nr. 8)

Recenzentai: prof. habil. dr. V. Dvareckas
doc. dr. J. Zagorskis

TURINYS

1. PRATARMĖ	4
2. ĮVADAS	5
3. GAMTINĖ GEOGRAFIJA	6
4. VISUOMENINĖ GEOGRAFIJA	10
4.1. Pasaulio ūkio šakų geografija	11
4.2. Regionų socialinė geografija	12
5. LIETUVOS GEOGRAFIJA	15

1. PRATARMĖ

Geografijos baigiamojo egzamino metu tikrinamas būsimojo mokytojo pasirengimas. Turiniu ir metodika šis egzaminas iš esmės skiriasi nuo kursinių, kai kurių dalykų egzaminų. Per baigiamąjį geograifjos egzaminą absolventas turi parodyti, kad suvokia pagrindinius šio mokslo dėsnius ir dėsningumus, jo praktinę reikšmę ir raidos perspektyvas, geba orientuotis faktinėje medžiagoje, problemiška dėstyti pateiktus teiginius ir temas, žino pagrindinius faktinės medžiagos gavimo ir atnaujinimo šaltinius, žymiausių mokslininkų veiklą ir darbus, esminius mokslinius periodinius leidinius.

Šią programą sudaro visos geografijos disciplinos, suskirstytos į gamtinės geografijos ir visuomeninės geografijos ciklus. Egzaminų biliete numatomi trys pagrindiniai klausimai – iš gamtinės geografijos, visuomeninės geografijos ir Lietuvos Respublikos geografijos kursų. Į programą įtraukti ne visi klausimai iš atitinkamų kursų skyrių, o tik pagrindiniai. Pirmenybė teikiama teoriniams, tipologiniams klausimams, kuriems atskleisti plačiai naudojama medžiaga apie pasaulio šalis, stambius regionus, sritis ir rajonus. Daug dėmesio, nagrinėjant regionų georgafiją skiriama Lietuvos Respublikos geografijai.

2. ĮVADAS

Šiuolaikinės geografijos formavimosi etapai ir kryptys. Geografijos mokslų sistemos šiuolaikinis supratimas, jos metodologiniai pagrindai. Sisteminis principas geografijoje.

Gamtinė geografija (bendroji gamtinė geografija, regionų gamtinė geografija, kai kurios gamtinės geografijos disciplinos). Objektas, uždaviniai, tyrimo metodai. Pagrindiniai raidos etapai. Svarbiausios mokyklos. Žymiausi užsienio ir Lietuvos mokslininkai, jų darbai.

Visuomeninė geografija (teorinė, bendroji, šakinė ir regioninė, visuomeninės geografijos disciplinos). Objektas, tyrimo uždaviniai ir metodai. Pagrindiniai raidos etapai, svarbiausios mokyklos. Socialiniai, etniniai ir kultūriniai pasaulio regionų ypatumai. Kultūrų geografija. Religijų geografija. Gyventojų elgesio geografija. Poilsio ir turizmo (rekreacinė) geografija. Kraštovaizdžio geografija.

Visuomenės ir gamtos sąveikos problema. Racionalus gamtos išteklių naudojimas – bendras gamtinės ir visuomeninės geografijos uždavinys. Geografija ir ekologija. Dabartiniai geografinių tyrimų metodai, kryptys. Geografinės aplinkos monitoringas. Pagrindiniai Lietuvos Respublikos teritorijos tyrimo etapai. Geografinės prognozės.

Kartografija. Topografinio ir geografinio žemėlapių esmė, ypatumai, praktinė bei mokslinė reikšmė. Žemėlapis kaip žinių šaltinis. Žemėlapių skilčiavimas, nomenklatūra ir klasifikacija. Teminis kartografavimas. Skaitmeniniai žemėlapiai. Geografiniai atlasai. „Kaimyninių“ krypčių supratimas geografijos mokslo raidoje.

Geografinė literatūra: pagrindiniai kartografijos, statistikos ir kt. šaltiniai, monografijos, periodiniai leidiniai. Geografijos vadovėliai ir mokymo priemonės. Geografų organizacijos Lietuvoje ir užsienyje.

Mokyklinės geografijos moksliniai pagrindai.

3. GAMTINĖ GEOGRAFIJA

Topografiniai žemėlapiai, jų vaidmuo moksle, mokyme ir praktikoje. Topografinių-geodezinių darbų Lietuvoje istorija, dabartis ir perspektyvos. Topografinio žemėlapio esmė, savybės ir naudojimas. Topografinių žemėlapių masteliai, skilčiavimas ir nomenklatūra, geografinis turinys, naudojimas atskiriems vietovės komponentams bei jų kompleksams pažinti.

Geografinis žemėlapis kaip geografijos mokslo studijų ir mokymo pagrindas. Geografiniai žemėlapiai kaip savitas tikrovės perteikimo būdas. Trumpa geografinio žemėlapio istorija, dabartis ir perspektyvos. Geografinio žemėlapio elementai, turinys ir kartografinio vaizdo savybės. Žemės forma ir dydis, šiuolaikiniai jos matavimo būdai. Matematinis geografinių žemėlapių pagrindas ir kartografinio vaizdo perteikimo būdai. Žemėlapių ir atlasų sudarymas bei jų klasifikacija.

Šiuolaikiniai geografiniai žemėlapiai. Šiuolaikinių žemėlapių sudarymo būdai ir metodai. Skaitmeniniai žemėlapiai, jų savybės. Naujų rūšių žemėlapių kūrimas. Kompiuterinė kartografija, duomenų bankai ir GIS naudojimas kartografijoje. Šiuolaikinės automatizuotos kartografavimo sistemos.

Egzogeniniai procesai – nuosėdinių Žemės plutos struktūrų formavimo veiksnys. Dūlėjimo, vėjo, paviršinio bei požeminio vandens, ledynų, ežerų, jūrų ir vandenynų veiklos reikšmė sedimentacijai (akumuliacijai). Eutrofikacija ir technogeninės veiklos įtaka. Nuosėdų šaltiniai, sedimentacijos greičiai, nuosėdų tipai. Jūrinių nuosėdų diagenėzė ir nuosėdinių uolienų metamorfizmas. Nuosėdinės naudingosios iškasenos.

Endogeniniai procesai ir globaliniai pokyčiai geologinėje planetos istorijoje. Vidinė Žemės sandara, fizinės ir cheminės jos savybės. Intruzinis ir efuzinis magmatizmas, žemės drebėjimai ir tektoniniai judesiai, litosferos plokščių judėjimas – endogeninių procesų išraiška. Magminių uolienų metamorfizmas. Magminės naudingosios iškasenos.

Geologinės praeities paleogeografinė rekonstrukcija ir pagrindiniai Žemės geologinės istorijos etapai. Žemės plutos tipų (kontinentinės, okeaninės, 2 tarpinių) charakteristika. Platformos ir geosinklinos, litosferos plokštės. Geotektoninė Žemės plutos raida, kalnodaros (tektogenėzės) ir jos fazių išraiška šiuolaikinėje planetoje. Geochronologija ir stratigrafinė skalė. Kriптоzojaus ir fanerozojaus eonų erų bei jų periodų charakteristika. Naudingųjų iškasenų

formavimasis. Trumpa Lietuvos geologinės istorijos apžvalga.

Pagrindiniai Žemės paviršiaus reljefo bruožai. Žemės paviršiaus reljefo formų klasifikacija (pagal dydį, kilmę, amžių, absoliutinį aukštį ir kitus kriterijus). Pagrindinės sausumos paviršiaus reljefo formos. Sausumos bei vandenynų platforminių ir judrių sričių reljefo formos.

Geomorfologiniai procesai ir jų sąlygotos reljefo formos. Tekančio vandens suformuotas reljefas. Karstinis ir sufozinis reljefas. Kriogeninis ir termokarstinis reljefas. Eolinis reljefas. Jūrų ir vandenynų suformuotas reljefas.

Aplėdėjimai. Jų priežastys, pasikartojimas ir nustatymo metodai. Ledynų išplitimas įvairiuose žemynuose pleistoceno epochoje ir dabar. Šiaurės Europos apledėjimas, jo išplitimo ribos. Ledynų sukurtų kalnuotų ir lygumų sričių reljefo formos. Ledynų sukurtų reljefo formų apibūdinimas. Periglacialinės zonos reljefas.

Atmosferos cirkuliacija ir orai. Jėgos, sukeliančios oro judėjimą Žemės paviršiuje. Oro masės, jas skiriantys atmosferos frontai. Atmosferos sukūriai: ciklonai, anticiklonai, viesulai.

Atmosferos cirkuliacija ir klimatas. Bendroji atmosferos cirkuliacija. Atmosferos veikimo centrai (ciklonai ir anticiklonai). Žemo ir aukšto slėgio juostos Žemės rutulyje. Pasatai, musonai, orografiniai vėjai, brizai.

Hidrosfera ir jos ypatumai. Hidrosferos samprata. Hidrosferos susidarymas ir evoliucija. Hidrosferos struktūra. Vandens apytaka Žemėje ir jos reikšmė. Žemės vandenų balansas. Hidrosferos reikšmė žmogui ir gyvybei apskritai.

Upės ir hidrologinis jų režimas. Upė ir pagrindinės jos dalys. Upių tinklo charakteristikos. Upių baseinai ir vandenskyros. Upių baseinų geografinė padėtis ir jos įtaka upių vandeningumui. Upių vandens judėjimo ypatumai ir priežastys. Upių maitinimas ir režimas. Upių nuotėkis ir jį lemiantys veiksniai.

Dirvožemio tipai, sistematika ir geografija. Nauja pasaulio dirvožemio nomenklatūra. Jos skirtumai lyginant su Lietuvos dirvožemio nomenklatūra. Horizontaliosios ir vertikaliosios dirvožemio zonos. Pagrindiniai pasaulio dirvožemio tipai ir jų paplitimas.

Biogeografijos samprata. Floristinės sritys ir posritys. Netolygų augalijos išplitimą Žemėje lemiantys veiksniai.

Zoogeografinės sritys, jų gyvūnija. Aplinkos veiksnių įtaka gyvūnų išplitimui zoogeografiniuose arealuose.

Geografinės sferos samprata. Geografinės sferos komponentų charakteristika. Geografinė sfera kaip planetos ekosistema. Gyvybės geografinėje sferoje svarba ir biosferos samprata. Biomasa geografinėje sferoje.

Bendrieji geografinės sferos dėsniai ir dėsningumai. Geografinių dėsnių ir dėsningumų hierarchija. Geografinio dėsningumo – vientisumo – paaiškinimas. Ritmai ir ritmiški reiškiniai geografinėje sferoje. Geografinės sferas lemiančios priežastys. Sausumos ir vandenyno geografinių sferų panašumai ir skirtumai. Geografinių sferų struktūros nevienodumas Šiaurės ir Pietų pusrutučiuose. Nedėsningi geografinės sferos reiškiniai, juos sukeliančios priežastys.

Morfostruktūrų ir morfoskopijų santykis (Eurazijos žemyno pavyzdys). Morfostruktūrų bei morfoskopijų apibrėžimas. Būdingos Eurazijos morfostruktūros. Morfoskopijų zonos. Lemiamas morfostruktūrų vaidmuo susidarant morfoskopijoms.

Eurazijos šalių ir kitų žemynų šalių geografiniai atitikmenys. Lygumų, plokščiakalnių bei kalnų ypatumai, jų modifikacijos įvairiose geografinėse juostose (pavyzdžiai).

Šiaurės Amerikos ir Eurazijos dykumos. Dykumų geografinė padėtis ir įvairovė. Dykumų susidarymo klimatinės, morfogenetinės, hidrologinės priežastys. Šiaurės Amerikos ir Eurazijos dykumų klimatinės, biogeografinės sąlygos ir jų įtaka ūkinei veiklai.

Pasaulinio vandenyno gamtinė geografinė charakteristika. Pasaulinio vandenyno kilmė ir gamtinės geografinės savybės. Jo geografinė padėtis ir sudedamosios dalys. Fizinės savybės. Geologinė ir geomorfologinė Pasaulinio vandenyno duburio sandara. Pasaulinis vandenynas – jungiamoji geosferų grandis.

Pasaulinis vandenynas ir ekonomika. Biologiniai, mineraliniai, hidroenergetiniai ir rekreaciniai ištekliai. Šelfo ir pelagialės ištekliai. Pasaulinio van-

denyno ekosistemos analizė. Pasaulinė žvejyba ir laivynas. Akva- ir marikul-
tūros. Jūrų transporto geografija ir pervežimų rūšys. Transporto sistemos. Jūrų
laivininkystė ir „patogių vėliavų“ fenomenas. Uostai ir kanalai. Laivybos sau-
gumas ir tarptautinė teisė. Pasaulinis vandenynas ir ateities ekonomika. Balti-
jos jūra ir jūrinė Lietuvos politika Pasauliniame vandenyne.

Saugomos teritorijos ir objektai. Saugomų teritorijų sistema. Gamtos iš-
teklius išsaugančios, apsaugančios, atkuriančios ir kompleksiškos paskirties
saugomos teritorijos. Rezervatai, draustiniai. Nacionaliniai ir regioniniai par-
kai. Saugomi kraštovaizdžio objektai ir gamtos paminklai. Apsaugos zonos ir
saugomi gamtos išteklių sklypai. Gamtinis „karkasas“. Lietuvos Raudonoji
knyga. Saugomų teritorijų sistemos vystymo strategija.

Lietuvos Respublikos valstybinė aplinkos apsaugos valdymo sistema.
Aplinkos monitoringas. Valstybinė aplinkos monitoringo programa. Aplin-
kos monitoringo samprata. Jo tikslas ir uždaviniai. Aplinkos monitoringo struk-
tūra. Kompleksiškas santykinai natūralių ekosistemų monitoringas. Aplinkos
monitoringo informacinė sistema.

Informacinės visuomenės raida ir geografijos žinių poreikis. Informaci-
nės visuomenės samprata. Geografijos žinių ir gebėjimų poreikis informacinės
visuomenės raidoje. Telematikos plėtra ir interneto bei GIS galimybių panau-
dojimas geografijos edukologijoje.

4. VISUOMENINĖ GEOGRAFIJA

Visuomeninės geografijos metodologija. Visuomeninės geografijos objektas, tyrimo uždaviniai ir metodai. Visuomeninės geografijos mokslo raida, svarbiausios mokyklos ir koncepcijų grupės.

Visuomenės ir gamtos santykių problematika. Visuomenės ir gamtos tarpusavio ryšiai. Gamtinės geografinės aplinkos poveikis visuomenei. Gamtonaudos pobūdis atsižvelgiant į valstybės ekonomikos modelį. Naudojimosi gamtine geografinė aplinka tipai. Gamtos ištekliai ir gamtos sąlygos. Gamtos išteklių klasifikacija. Jų vaidmuo ekonomikoje.

Politinė geografija ir geopolitika. Geopolitinės padėties samprata. Politinės geografijos tyrimų kryptys. Pasaulio politinio žemėlapijo sudarymo etapai. Valstybių valdymo ir administracinio-teritorinio paskirstymo formos. Šiuolaikinės geopolitikos teorijos ir mokyklos.

Socialinės-ekonominės-geografinės padėties teoriniai pagrindai. Socialinės-ekonominės-geografinės padėties bruožai. Jos rūšys. Centrinė ir periferinė padėtis. Socialinės-ekonominės-geografinės padėties įtaka visuomeninių objektų raidai.

Valstybių tipai ir jų teritorinė sklaida. Tipologijos svarba ir esmė. Tipologijos metodika: Klasifikacija remiantis įvairiais kriterijais. Ekonominiai, socialiniai, demografiniai rodikliai. Metodologinės statistinių rodiklių problemos. Valstybių ekonominio vystymosi modeliai. Ekonominiu požiūriu stiprių valstybių ir besivystančių valstybių teritorinės ūkio struktūros formavimasis. Regioninės politikos samprata. Pasaulio valstybių grupavimas ekonominiu požiūriu: stiprios valstybės, vidutiniškai stiprios valstybės, besivystančios valstybės. Svarbiausi valstybių grupių pogrupių socialiniai-ekonominiai ypatumai.

Teritorija ir jos parametrai. Erdvės ir teritorijos samprata visuomeninėje geografijoje. Teritorijos struktūra, valstybės teritorijos parametrai: dydis, sienos, konfigūracija. Teritorijos rajonavimas ir geografinės sienos. Socialinio-ekonominio rajonavimo principai ir rajonų rūšys. Valstybinės sienos ir jų funkcijos.

4.1. Pasaulio ūkio šakų geografija

Pramonės geografija. Pramonės vaidmuo pasaulio ir atskirų valstybių ūkio struktūroje. Sąlygos, prielaidos ir veiksniai, turintys įtakos pramonės plėtrai ir jos įmonių išdėstymui. Ekonomistų ir geografo požiūrio į pramonės įmonių išdėstymo optimizavimą kaita. Struktūriniai pasaulio pramonės pokyčiai. Pasaulio pramonės raidos periodizacija. Pagrindiniai gavybinės ir apdirbamosios pramonės šakų bruožai. Pasaulio pramonės įmonių išdėstymo pokyčiai. Svarbiausios pasaulio pramonės šakos.

Žemės ūkio geografija. Istorinė-geografinė raida. Kultūrinių augalų kilmės centrai. Svarbiausios agrarinės reformos ekonominėje žmonijos raidoje. Žemės ūkio tipologijos principai. Svarbiausi šiuolaikinio žemės ūkio socialiniai tipai ir jų teritorinė sklaida. Žemės ūkio šakų skirstymas pagal prekingumą. Žemės ūkio intensyvinimo lygiai įvairiuose pasaulio regionuose. Žemės fondas – gamtinė agrarinės gamybos bazė. Žemės ūkio naudmenų rūšys ir jų paplitimas įvairiose pasaulio regionuose. Maisto problema besivystančiose šalyse. Žemės ūkio šakos: augalininkystė ir gyvulininkystė.

Pasaulio ūkis kaip globalinė geografinė sistema. Pasaulio ūkio funkcionavimo mechanizmas. Teritorinis (geografinis) darbo pasidalijimas. Pramonės perversmai ir europocentrizmo transformacija. Pasaulio ūkio sistemą formuojantys veiksniai. Pasaulio ūkio struktūra ir tipai. Ūkio struktūros tyrimo pagal šakas ir teritoriją tyrimo lygiai. Šakinė ūkio struktūra. Teritoriniai pasaulio ūkio struktūros pokyčiai. Pasaulio ūkio globalizacija ir ūkinės veiklos internacionalizacija.

Pasaulio ekonomika įvairiuose regionuose. Svarbiausi pasaulio ūkio modeliai. Ekonominio vystymosi teritoriniai dėsniniai. Socialinių-ekonominių rajonų tipai. Pasaulio socialiniai-geografiniai rajonai.

Tarptautinių ekonominių santykių geografija. Tarptautiniai ekonominiai santykiai ir jų formos. Valstybių dalyvavimas palaikant tarptautinius ekonominius ryšius.

Pasaulinė prekyba: apyvarta, struktūra, geografinis pasiskirstymas. Prekybos prekėmis ir paslaugomis pokyčiai. Tarptautinių finansinių kreditinių santykių geografija. Tarptautinis gamybinis ir mokslinis-techninis bendradarbiavimas. Tarptautinis turizmas. Turizmo rūšys ir tarptautiniai turizmo regionai.

Paslaugų geografija. Paslaugų sferos teritorinė plėtra ir radikalus serviso pasikeitimas. Paslaugų apibūdinimas, jų klasifikacija ir kaita. Socialinis (gy-

ventojų) ir gamybinis aptarnavimas. Socialinės infrastruktūros sferos. Socialinės infrastruktūros teritorinė plėtra, ekonominiai, socialiniai, gamtiniai objektų išdėstymo veiksniai. Gyvenviečių sistemos ir aptarnavimo įstaigų tankumo ryšys.

Gamybinis aptarnavimas ir gamybinės infrastruktūros elementai. Materialinės gamybos šakinių, organizacinių ir teritorinių struktūrų pokyčių prielaidos.

Transporto geografija. Transportas – geografinio darbo pasidalijimo ir integracijos veiksnys. Transporto infrastruktūra ir jos ypatumai. Pagrindinės pasaulio transporto sistemos charakteristikos. Krovinių ir keleivių pervežimo (įvairių rūšių transportu) struktūros pokyčiai. Šiuolaikinės popramoninės ekonomikos reikalavimai transporto aptarnavimo kokybei. Mokslinės-techninės pažangos įtaka transportui ir pasaulinio ūkio ryšiams. Transporto rūšys ir jų teritorinis paplitimas.

Pasaulio skirstymo regionais principai. Pasaulio skirstymo regionais teorinis pagrindimas ir praktika. Kultūrų ir civilizacijų įtaka regionų formavimuisi. Kultūrų teritorinė difuzija ir jos reikšmė. Pasaulio civilizacijų makroregionai ir jų išskyrimo metodika. Istoriniai-geografiniai makroregionų formavimosi ypatumai. Regioninių civilizacijų genezė ir formavimasis.

Religijos įtaka socialinei-ekonominei valstybių raidai. Religinės pasaulėžiūros ir religinio mentaliteto įtaka valstybių visuomeninei-teritorinei plėtrai. Darbo ir rinkos santykių plėtos požiūriu skirtingos religinės pasaulėžiūros. Tiesioginė įvairių religijų įtaka kai kurių pramonės, žemės ūkio šakų, prekybos formavimuisi. Krikščionybės, konfucianizmo, budizmo, islamo ir kitų religijų įtaka visuomenės vystymuisi įvairiuose pasaulio regionuose.

4.2. Regionų socialinė geografija

Europos Sąjunga – politinė, ekonominė ir kultūrinė integracinė sistema. Vakarų Europa kaip vienas iš svarbiausių pasaulio civilizacijos centrų. „Didžiojo septyneto“ šalių vaidmuo Europoje ir pasaulyje. Regiono etniniai, kultūriniai ir ūkio bruožai.

VFR (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos) geografinė ir geopolitinė padėtis. Gyventojai ir etnokultūros raida. Valstybės socialiniai, ūkio plėtos ir išdėstymo ypatumai. Užsienio ryšiai ir tarptautinė prekyba.

Vidurio ir Rytų Europos socialiniai ypatumai bei ūkio renovacijos pro-

blemos. Perėjimas nuo planinės ekonomikos prie rinkos ekonomikos. Politinė, ekonominė ir socialinė integracija į Europos bei pasaulio organizacijas. Regiono infrastruktūra – palankiausia ūkio integracinių procesų prielaida.

Lenkijos gamtos ištekliai, socialinė ir ūkio struktūra bei išdėstymas. Gyventojai ir miestai. Užsienio prekyba. Ryšiai su Lietuva. Socialiniai-geografiniai rajonai.

Šiaurės Europos šalių vieta pasaulio ūkyje ir kultūroje. Švedija. Gyventojai ir miestai. Gamtos ištekliai ir ūkio plėtojimo ypatumai. Socialinė ir ūkio struktūra, teritorinė sklaida. Užsienio prekyba. Ryšiai su Baltijos šalimis.

NAFTA kaip ekonominė integracinė sistema (2 klausimai). JAV ir KanaDOS geopolitiniai, socialiniai ir ekonominiai panašumai bei skirtumai. Ekonominis ir intelektualinis regiono potencialas bei jo vaidmuo pasaulyje.

JAV geografinė ir geopolitinė padėtis. Gyventojai, etninės ir urbanizacijos problemos. Gamtos ištekliai. Ūkio plėtra, struktūra ir vidinė teritorinė organizacija. Užsienio ryšiai ir tarptautinė prekyba.

Rytų Azija kaip sparčiausiai besiplėtojantis regionas. Vidiniai socialiniai ir ekonominiai regiono skirtumai. Konfucianizmo įtaka regiono plėtrai. Vidiniai regiono ryšiai ir tarptautinė prekyba.

Japonija. Geografinė ir geopolitinė padėtis. Etniniai ir kultūriniai bruožai. Ūkio raida, struktūra, vidinė teritorinė organizacija ir socialiniai-geografiniai rajonai. Tarptautinė prekyba.

Kinija kaip viena iš svarbiausių pasaulio civilizacijų. Geografinė ir geopolitinė padėtis. Etnokultūriniai ypatumai ir demografinės problemos. Miestai. Ūkio raida ir rekonstrukcija. Socialiniai-geografiniai rajonai.

Pietų ir Pietryčių Azija. Artimieji ir Viduriniai Rytai. Geografinė ir geopolitinė padėtis. Gamtos ištekliai ir ūkio plėtros ypatumai. Pietų ir Pietryčių Azijos lyginamoji charakteristika geopolitiniu, socialiniu, ekonominiu ir kultūriniu požiūriais. Skurdas ir ūkio plėtra.

Indija. Geografinė ir geopolitinė padėtis, gamtos ištekliai. Demografiniai ir etnokultūriniai procesai. Šalies ūkis ir dabartinis verslų plėtojimas. Socialiniai geografiniai rajonai. Tarptautiniai ryšiai.

Rusijos Federacija. Rusijos geografinė ir geopolitinė padėtis. Geografinė ir geopolitinė padėtis. Gamtos ištekliai. Etnokultūros ypatumai. Sisteminiai struktūriniai ūkio pokyčiai ir vidinė teritorinė sklaida. Miestai ir demo-

grafinės problemos. Prekyba gamtos ištekliais. Socialiniai-geografiniai rajonai.

Afrika. Vieta pasaulio ūkio sistemoje. Šiaurės Afrikos ir kitų regionų socialiniai, ekonominiai bei kultūriniai skirtumai.

Afrikos politinio žemėlapiu formavimasis. Gamtos ištekliai ir ekonominis jų vertinimas. Etnokultūros ypatumai. Socialinės ir ūkio plėtros problemos. PAR. Egiptas.

Lotynų Amerika. Lotynų Amerikos sąvoka, sudėtis ir politinis žemėlapis. Gamtos ištekliai ir jų vaidmuo regiono bei pasaulio ekonomikoje. Tautų ir rasių „katilas“, demografiniai procesai. Pramonė ir bioprodukcinis ūkis. Užsienio kapitalo reikšmė. Lotynų Amerikos subregionų geografinė apžvalga. Meksikos Jungtinės valstijos. Brazilija. Argentina.

Australija ir Okeanija. Regiono sudėtis, geografinė ir geopolitinė padėtis. Ūkio specializacija. Australijos gamtinės sąlygos ir gamtos ištekliai. Australiečių tautos formavimasis. Gavybos ir apdirbamoji pramonė, bioprodukcinis ūkis.

5. LIETUVOS GEOGRAFIJA

Istorinė geografija. Pirmosios žinios apie Lietuvą ir lietuvius. Lietuvos pažinimo raida viduramžiais. Lietuvos pažinimo raida žemėlapiuose. Senojo Vilniaus universiteto mokslininkų įnašas į krašto pažinimą. Lietuvių kilmės mokslininkai, išgarsėję pasaulyje. Tiriamieji geografijos darbai Lietuvoje tarpukariu.

Geografinės aplinkos tyrimai Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo. Svarbiausios geografų mokyklos, jų atstovai. Mokslinės ir praktinės geografijos įstaigos, geografijos leidiniai, geografų draugijos veikla, geografijos specialistų rengimas. Svarbiausios mokslinės bei praktinės geografijos problemos.

Gamtinė geografija. Lietuvos gelmių struktūros bendrieji bruožai. Kristalinis pamatas. Teritorijos kaita paleozojinėje, mezozojinėje ir kainozojinėje erose. Apledėjimas kvartere ir jo reikšmė dabartinio paviršiaus susidarymui. Lietuvos teritorijos kaita holocene. Lietuvos naudingosios iškasenos ir jų geologinė praeitis. Naudingųjų iškasenų panaudojimo problemos.

Orografinis Lietuvos suskirstymas. Stambiausių orografinių vienetų sudarymas ir geomorfologinė apžvalga. Lietuvos klimato bruožai. Klimatą formuojantys veiksniai. Svarbiausi klimato elementai ir jų kaita. Klimatiniai rajonai ir ūkinis klimato įvertinimas.

Požeminiai vandenys, jų paplitimas ir reikšmė. Upės. Upių tinklo susidarymas, upių hidrologinė hidrografinė apžvalga. Svarbiausios upės ir jų reikšmė. Ežerai ir ežerynai. Ūkinė ežerų reikšmė. Baltijos jūra, Kuršių, Kauno, Antalieptės, Elektrėnų marios ir jų reikšmė.

Lietuvos dirvodaros uolienos, jų paplitimas. Natūralieji dirvožemiai ir jų gerinimo galimybės. Pelkės, jų paplitimas. Pelkių tipai ir augalija. Lietuvos augalija. Svarbiausios augalų bendrijos ir jų paplitimas. Laukinės gyvūnijos rūšys. Stuburinių gyvūnų apibūdinimas. Aklimatizavęsi ir nesiaklimatizavę gyvūnai. Gamtinės aplinkos apsauga, jos dabarties problemos. Saugotinos teritorijos: rezervatai, nacionaliniai parkai, regioniniai parkai, draustiniai, pavieniai saugotini objektai. Gamtinis geografinis Lietuvos rajonavimas.

Gyventojų ir gyvenviečių geografija. Dabartinė demografinė Lietuvos padėtis. Lietuvos gyventojų „nuostoliai“ XX a. Natūralus gyventojų judėjimas, jo dinamika, migracinis gyventojų judėjimas. Miesto ir kaimo gyventojai. Lietuvos gyventojų teritorinis paplitimas, jo kaita, gyventojų skaičius pagal lytį, amžių, tautybę ir religiją. Darbo išteklių, jų panaudojimas, bedarbiai. Gyventojų išsimokslinimas ir profesinė sudėtis.

Lietuvos gyvenvietės, jų tipai. Miestai, jų paplitimas, klasifikacija. Didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai. Lietuvos kaimai, jų tipai, paplitimas, funkcinė klasifikacija. Kaimo gyvenviečių sistemos pertvarkymas, išskylančios problemos. Lietuvos gyventojų skaičiaus ir gyvenviečių paplitimo prognozės.

Visuomeninė geografija. Lietuvos ūkio istorinė apžvalga. Svarbiausios Lietuvos ūkio šakos feodalizmo epochoje, carinės priespaudos metais, nepriklausomybės laikais. Lietuvos ūkio raida sovietų okupacijos metais. Dabartinė ūkio padėtis ir ateities perspektyvos. Dabartinė ūkio struktūra.

Pramonės struktūra. Kasyba. Apdirbamoji pramonė. Svarbiausių šakų (maisto produktų ir gėrimų, tekstilės, mašinų ir įrengimų, cheminių medžiagų, medienos dirbinių, statybinių medžiagų pramonės) apžvalga. Elektros energijos, dujų ir vandens tiekimas. Pramonės vystymo prognozės.

Bioprodukcinis ūkis. Dabartinė žemės reforma, jos esmė. Augalininkystė. Svarbiausios grūdinės, techninės ir pašarinės kultūros, jų paplitimas ir reikšmė. Miškų ūkis. Žvejyba ir žuvininkystė. Žemės ūkio vystymosi prognozės.

Paslaugų sfera. Svarbiausios paslaugų šakos ir jų reikšmė. Transporto geografija. Svarbiausių transporto rūšių apžvalga. Tranzitinių pervežimų vaidmuo. Transporto vystymo perspektyva. Ryšiai. Naujos ryšių paslaugos. Sveikatos apsaugos, švietimo, kultūros, mokslo įstaigų geografija. Poilsio ir turizmo industrija. Vidaus ir užsienio prekyba. Svarbiausi eksporto ir importo partneriai. Finansinė Lietuvos padėtis.

Regionų geografija. Lietuvos etninės, istorinės ir geografinės sritys, jų istorinės raidos apžvalga. Sąvokų *Mažoji Lietuva*, *Klaipėdos kraštas*, *Vilniaus kraštas* samprata.

Bendroji dalis. Geografinė ir geopolitinė Lietuvos padėtis. Lietuva – tildas tarp Rytų ir Vakarų civilizacijų. Sienų nustatymo istorija, jų apibūdinimas ir įvertinimas. Lietuva tarp pasaulio valstybių pagal plotą ir gyventojų skaičių.

Vietovardžių reikšmė krašto geografiniame pažinime. Svarbiausių geografinių pavadinimų kilmė. Dabartinė geografinių pavadinimų raida. Lietuvos gyventojų pavardės, jų kilmė ir kaita.

Administraciniai Lietuvos vienetai, jų atsiradimas ir kaita. Dabartinis administracinis suskirstymas, jo perspektyvos suskirstymo prognozės. Valstybinė ir politinė santvarka. Svarbiausi valdymo organai, jų rinkimai. Teisinė sistema. Partijų, visuomeninių organizacijų, sąjungų, bendrijų vaidmuo.

Globalinės problemos. Globalistika ir jos esmė, ryšys su geografija. Pasaulio globalizacijos samprata. Galimi globalinių problemų sprendimo būdai.

Svarbiausių ekologinių, ekonominių, demografinių, socialinių problemų apibūdinimas. Lietuva ir globalinės problemos.

Gyventojų geografija. Gyventojų geografijos objektas, vieta geografijos mokslų sistemoje, tikslai ir uždaviniai. Gyventojų skaičiaus kaita. Dabartinė demografinė situacija pasaulyje. Gyventojų didėjimo prognozės. Natūralus gyventojų judėjimas ir jį lemiantys veiksniai. Gyventojų reprodukcijos tipai, jų paplitimas. Pasaulio gyventojų skaičius pagal lytį, amžių. Vidutinė gyvenimo trukmė, vidutinis amžius. Mitybos problema pasaulyje. Jos sprendimo būdai. Demografinė politika, jos esmė, rezultatai. Rasinė, gnoseologinė, religinė, tautinė pasaulio gyventojų klasifikacija. Pasaulio tautų žemėlapis.

Teritorinis gyventojų paplitimas ir jo kaita. Marinizacija. Darbo išteklių ir jų panaudojimas. Bedarbiai. Gyventojų migracijos, jų tipai, priežastys. Svarbiausios migracijos, jų reikšmė.

Gyvenviečių geografija. Gyvenvietės, jų tipai ir formos. Miestų ir kaimų gyvenvietės, jų klasifikacijos. Urbanizacija kaip globalinis procesas, jo esmė. Aglomeracijos, jų tipai, megalopolisai. Kaimo gyvenviečių formų priklausomybė nuo gamtos sąlygų ir ūkinės veiklos.

Gyventojų ir gyvenviečių geografijos kurso reikšmė vidurinės mokyklos geografijos kurse.

6. LITERATŪRA

1. Apie Lietuvos žemę / sud. Č. Kudaba, R. Krupickas. – Kaunas, 1992.
2. Barsch H. ir kt. Globalinės problemos. – 1998.
3. Basalykas A. Lietuvos TSR fizinė geografija. – Vilnius, 1958.
4. Basalykas A. Lietuvos TSR geografija. – Vilnius, 1965.
5. Basalykas A. Žemė – žmonijos buveinė. – Vilnius, 1985.
6. Blij H. J., Muller P. Geography : Regions and Concepts. – New York, 1991.
7. Chomskis V. Kartografija. – Vilnius, 1979.
8. Cole J. Geography of the world's major regions. – London, 1996.
9. Čebatariovas A. Bendroji hidrologija. – Vilnius, 1983.
10. Česnulevičius A. Topografijos pagrindai. – Vilnius, 1999, p. 33.
11. Fellman, J., Getis, J. Human geography, Landscapes of Human Activities. – 1990.
12. Fellman J., Getis A., Getis J. Human Geography. Landscapes of Human Activities – 1990.
13. Fizinės geografijos chrestomatija (Užsienio Azija). – Kaunas, 1978.
14. Johnston R. The Nature of Human Geography. – Oxford, U. K., 1985.
15. Knowel M. A., Wareing J. Economic and Social Geography. – London, 1993.
16. Knox P., Agnew J. The Geography of the World Economy. – London, New York, 1994.
17. Kontvainas R. Topografija. – Vilnius, 2000, p. 112.
18. Kudaba Č. Geografinės kelionės ir atradimai. – Vilnius, 1980.
19. Lietuvos Enciklopedija. Lietuva. – Vilnius, 1990, t. 15.
20. Lietuvos statistikos metraštis, 1991–2000 metai : [kasmėtiniai leidiniai]. – Vilnius.
21. Maksimaitienė O. Lietuvos istorinė geografija ir kartografija. – Vilnius, 1995.
22. Samas A. Žemėlapiai ir jų kūrėjai. – Vilnius, 1997, p. 196.
23. Stanaitis A. Gyventojų geografija. – Vilnius, 1984.
24. Stanaitis A. Lietuvos istorinė geografija. – Vilnius, 1999.
25. Statistikos departamentas. Lietuvos apskritys, ekonominė ir socialinė raida, 1997–2000 metai : [kasmėtiniai leidiniai]. – Vilnius.
26. Šalčius P. Teorinė ekonomika ir ekonominės minties istorija. – Vilnius, 1991.
27. Švedas K. Kartografinės projekcijos. – Vilnius, 1998.
28. Tamutis Z., Tulevičius V., Žalnierukas A. Geodezija. – Vilnius, 1992, p. 18

54. Радионова И., Бунакова Т. Экономическая география. – Москва, 1999.
55. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь. – Москва, 1983.
56. Страны и народы. Научно популярное географо-этнограф. Т. I–XX. – Москва, 1978–1985.
57. Хаггет П. География: синтез современных знаний. – Москва, 1979.
58. Халевинская Е., Крозе И. Мировая экономика. – Москва, 1999.

GEOGRAFIJOS BAIGIAMOJO EGZAMINO PROGRAMA

Tir. 150 egz. 1,25 sp. l. Užsak. Nr. 02-027

Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius

Kaina sutartinė